

УДК 349.2

DOI <https://doi.org/10.33216/2218-5461-2019-38-2-124-137>

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ЕФЕКТИВНОСТІ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Рибак Н. В.

THE CONCEPT AND ESSENCE OF THE EFFECTIVENESS OF LABOR LAW

Rybak N. V.

У статті проаналізовано правову природу ефективності трудового законодавства. Детально розкрито аспекти сутності ефективності трудового законодавства. Охарактеризовано зміст і значення кожного з них. Наведено наукові підходи до наукової інтерпретації ефективності трудового законодавства. Виведено авторську унікальну дефініцію досліджуваного правового явища. Виявлено специфіку даної правової категорії.

Ключові слова: ефективність, трудове законодавство, праця, працівник, трудова діяльність.

Дослідження ефективності законодавства тісно пов'язане із визначенням його поняття, сутності, ознак, критеріїв, показників, умов тощо. Питання ефективності законодавства, її змісту, а також критеріїв, які є показником ефективності законодавства, відносяться до проблем правової науки, які цікавлять науковців ще із минулого століття, і продовжують цікавити і до сьогодні. Як відзначається у науковій літературі, активне обговорення питань ефективності права та законодавства розпочалося з другої половини ХХ століття, і вже у 60-80 роках минулого століття ефективність законодавства досліджувалась у працях С.С. Алексєєва, А.Б. Венгерова, В.В. Глазиріна, Д.А. Керімова, В.О. Козлова, В.М. Кудрявцева, В.І. Нікітинського, О.С. Пашкова, П.М. Рабіновича, І.С. Самощенко, Ф.Н. Фаткулліна, Л.С. Явіча та інших визначних дослідників того періоду [1, с. 142-143]. У той час автори розглядали по-

няття ефективності через потенційну здатність правового результату впливати на суспільні відносини у такому напрямку, який сприяв досягненню бажаної мети та забезпечував досягнення соціально корисної і об'єктивно обґрунтованої мети. В зазначений період відбулась розробка основ теорії ефективності законодавства, яка визначила напрями дослідження даного явища у подальші роки, а відповідно у наступні історичні періоди розвитку теорії ефективності законодавства відбувалось розширення спектру використання даного поняття на окремі галузі права та інститути законодавства. Не зважаючи на те, що теорія ефективності трудового законодавства частково була розроблена ще у радянські часи, швидка зміна змісту суспільних відносин в сфері організації, застосування та забезпечення праці із плином часу потребує актуального розуміння того, яким є ефективне трудове законодавство згідно нинішніх потреб суспільства.

Норми трудового законодавства мають виконувати ті завдання, які на них були покладені законодавцем - ефективно та результативно регулювати трудові відносини всіх працівників, сприяючи зростанню продуктивності праці, поліпшенню якості роботи, підвищенню ефективності суспільного виробництва і піднесенню на цій основі матеріального і культурного рівня життя трудящих, зміцненню трудової дисципліни і поступовому перетворенню праці на благо суспільства в першу життєву потребу кожної працездатної людини [2]. Тому, велике значення для формування комплексного захисту прав, свобод та інтересів учасників трудових правовідносин відіграє наявність ефективного на даному етапі розвитку суспільства законодавства.

Підкреслимо те, що на кожному етапі суспільного розвитку розуміння ефективності трудового законодавства та її критерії можуть відрізнитись. Ефективність прийнятого у 1971 році Кодексу законів про працю України [2] за останнє десятиліття постійно піддається сумніву. Про це свідчить і активність вітчизняних науковців, адже фактично кожен дослідник проблем трудового права звертає увагу на необхідність прийняття нового трудового законодавства, яке б відповідало вимогам часу, і діяльність вітчизняного законодавця, оскільки за період після проголошення Україною незалежності народними депутатами України здійснювалось декілька спроб прийняття Трудового кодексу, причому останній проект було зареєстровано на початку грудня 2019 року [3]. Настільки високий рівень уваги до цього питання свідчить про те, що трудове законодавство України втратило свою ефективність, і в результаті недостатнього врахування законодавцями змін в економіці, суспільстві, моралі особистостей та орієнтації на європейські стандарти праці та життя загалом норми трудового законодавства втратили здатність задовільняти в правовому полі суспільні потреби у регулюванні трудових відносин працівників і роботодавців. Очевидно, що

норми Кодексу законів про працю України [2] відображають ідеологічний дух часів Радянського Союзу, що обумовлює їх застарілість та нездатність ефективно регулювати сучасні трудові відносини. Критичним також є нерозуміння законодавцем того, яким чином мають бути врегульовані трудові правовідносини, про що свідчить те, що за 28 років незалежності України представники законодавчої гілки влади різних скликань так і не спромоглись сформулювати бачення трудового законодавства нашої держави. Оскільки проблема ефективного застосування норм трудового законодавства для врегулювання трудових відносин на сьогодні об'єктивно існує, а чинне законодавство про працю не гарантує суб'єктам трудових правовідносин повноцінний захист та охорону прав та свобод, дослідження ефективності трудового законодавства є актуальним в сучасних умовах.

Окрім зазначених нами раніше дослідників ефективності законодавства радянської епохи, вже за часів незалежності України дане питання досліджувалось рядом авторів, серед яких відзначимо внесок таких як: В.Б. Авер'янов, М.В. Афанасьєва, С.В. Бобровник, Л.Ф. Гетьманцева, В.В. Головченко, Н.Д. Купіна, Н.Я. Лепіш, Н.М. Оніщенко, І.М. Проць, П.М. Рабінович, О.Ф. Скакун, А.В. Старостюк, Т.І. Тараконич, Г.В. Тимченко. Не зважаючи на те, ще деякі із перерахованих авторів (наприклад, Н.Д. Купіна) у своїх працях актуалізували проблематику ефективності трудового законодавства, загальний рівень дослідженості цього питання є низьким.

Так, в юридичній літературі сьогодні по суті неможливо знайти змістовне визначення категорії «ефективність трудового законодавства», саме тому необхідно в першу чергу дослідити різні наукові та законодавчі підходи до поняття «ефективність».

Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає поняття «ефективність», як «характеристику якого-небудь

об'єкта (пристрою, процесу, заходу, виду діяльності), що відображає його суспільну користь, продуктивність та інші позитивні якості» [4, с. 358]. Із даної дефініції можна зробити наступні висновки щодо сутності поняття «ефективність»: по-перше, ефективність є характеристикою, тобто вона є певною особливістю, яка дозволяє відрізнити одне явище від іншого; по-друге, ефективність є виключно позитивною характеристикою, і не може позначати певні негативні якості пристрою, процесу, заходу, виду діяльності; по-третє, ефективність є зовнішнім вираженням суспільної корисності та продуктивності певного об'єкта, тобто ведучи мову про ефективність трудового законодавства, варто передусім її розуміти, як рівень суспільної корисності норм трудового права.

У світлі даного розуміння, принагідно зазначити, що більшість сучасних дослідників ефективності законодавства визначають поняття «ефективність» ідентично тому розумінню, яке було сформульоване законодавцем у окремих нормативно-правових актах. Найбільш поширеним є визначення, встановлене в Постановою Національного банку України «Про схвалення Методичних рекомендацій щодо організації процесу формування управлінської звітності в банках України» від 06.09.2007 № 324 [5], згідно якого «ефективність - це співвідношення між отриманим результатом (ефектом) і величиною фактору (ресурсу), який використаний з метою досягнення цього результату». Така дефініція ефективності найчастіше з-поміж інших зустрічається у працях вітчизняних науковців. Згідно такого підходу, ефективність розглядається як співвідношення двох характеристик: ефекту та ресурсу. Розглядаючи ефективність трудового законодавства через призму такого розуміння, можна зробити висновок, що ефективністю є співвідношення між тим, яким має бути правове регулювання трудових правовідносин, а також яким воно є. При цьому, ведучи мову про ефективне законодавство,

воно в будь-якому випадку має відповідати усім критеріям ефективності. У разі, якщо співвідношення виявляє невідповідність критеріям, мова йде про неефективне трудове законодавство.

Схожим чином ефективність визначалась і у Наказі Головного контрольно-ревізійного управління України «Про затвердження Методики проведення органами державної контрольно-ревізійної служби державного фінансового аудиту діяльності суб'єктів господарювання» від 04.08.2008 № 300 [6], який вже втратив чинність. Так, у пункті 2 даного нормативно-правового акту ефективність визначалась як «досягнення найкращого результату (ефекту) при використанні визначеного обсягу матеріальних і фінансових ресурсів». Тобто, по суті, як і при попередньому проаналізованому розумінні, ефективність тлумачилась, як співвідношення між використаними ресурсами, та результатом їх використання. Але при цьому звернемо увагу на те, що у даному випадку автори вжили формулювання «досягнення результату» для роз'яснення сутності ефективності. Отже, ведучи мову про ефективність трудового законодавства, ми маємо розуміти певну ідеальну кінцеву модель, якій має відповідати трудове законодавство, модель при якій буде забезпечуватись ефективне та результативне регулювання трудових відносин всіх працівників, зростання продуктивності праці, поліпшення якості роботи, підвищення ефективності суспільного виробництва і піднесення на цій основі матеріального і культурного рівня життя трудящих, зміцнення трудової дисципліни і поступове перетворення праці на благо суспільства в першу життєву потребу кожної працездатної людини.

Ще одним нормативно-правовим актом, який містить визначення поняття «ефективність», є Закон України «Про державну службу» від 10.12.2015 № 889-VIII [7], у статті 4 якого ефективність роз'яснюється як «раціональне і результативне використання ресурсів

для досягнення цілей державної політики». Сутність ефективності за таким підходом є ідентичною до раніше проаналізованих нами законодавчих підходів: нею є певна ціль, яка досягається при раціональному використанні певних визначених ресурсів. Це означає, що прийняття трудового законодавства вимагає його приведення до такого змісту, щоб воно максимально результативно урегулювало трудові правовідносини.

Звертаючись до наукової літератури, присвяченій дослідженням ефективності трудового законодавства, Л.Ф. Купіна приходять до висновку, що ефективність виступає як певний індикатор розвитку. Тому, як засоби підвищення ефективності законодавства розглядаються заходи, які сприяють процесу розвитку нових правовідносин в тих сферах життя, де приймається чи змінюється дана норма, а також скасування тих правил поведінки, реалізація яких не дає бажаного результату. Дослідниця відзначає, що ефективність в цьому сенсі завжди пов'язана з практикою застосування норм права, розглядається як цільовий орієнтир діяльності, а не бездіяльності, направляє цю діяльність до сфери обґрунтованості, необхідності, виправданості та достатності [1, с. 143]. Отже, дослідниця розглядає ефективність як певний чинник, який визначає адекватну реакцію на суспільні зміни. Розглядаючи таке розуміння через призму ефективності законодавства, законодавство має завжди відповідати тим викликам, які виникають у зв'язку із розвитком суспільних відносин. А ефективність у даному контексті є тим показником, який засвідчує адекватну реакцію законодавця.

Таким чином, зробимо висновок, що поняття «ефективність» розглядається у енциклопедичних джерелах, вітчизняному законодавстві та науковій літературі у трьох значеннях:

1) як характеристика, тобто як певна особливість притаманна правовим явищам;

2) як співвідношення між ідеальною ціллю та поточним становищем, із урахуванням витрачених ресурсів;

3) як цільовий орієнтир діяльності.

На нашу думку, кожен із зазначених аспектів здатний розкрити сутність ефективності трудового законодавства, яка є багатограним явищем та одночасно являє собою особливість трудового законодавства, його максимальну результативність дії, а також кінцеву ціль діяльності законодавця. Визначення поняття даного явища варто здійснювати із урахуванням встановлених нами концепцій правової природи поняття «ефективність», проте із урахування специфіки ефективності трудового законодавства.

Загалом, у науковій літературі наявний ряд підходів, як сучасних українських авторів, так і авторів радянської епохи, щодо визначення таких понять, як «ефективність права», «ефективність правових норм», «ефективність правового регулювання» та «ефективність законодавства». Із однієї сторони, право, правова норма, правове регулювання та законодавство не є тотожними поняттями. Із іншої сторони, поняття «законодавство» співвідноситься із кожною з наведених категорій, як ціле та частина. А тому, у даному аспекті аналіз зазначених категорій дозволить нам встановити, що є ефективністю трудового законодавства.

Так, правом є загальнообов'язкова формально виражена система регулювання суспільних відносин, встановлена і забезпечена державою, обумовлена рівнем розвитку суспільства [8, с. 97]. Виходячи із такого розуміння, трудове законодавство є елементом цієї системи, а отже підходить щодо розуміння сутності поняття «ефективність права» доречно розглядати у контексті ефективності трудового законодавства.

Аналіз наукової літератури засвідчив, що підходить радянських науковців та українських дослідників сучасної епохи щодо визначення поняття «ефективність права» є ідентичними.

Аналізуючи розуміння сутності ефективності права, сформованого за радянських часів, звернемо увагу на працю І.С. Самоценка та В.І. Нікітинського. Дослідники визначили поняття «ефективність права», як відношення між фактичним, досягнутим, дійсним результатом і тією метою, для досягнення якої були прийняті відповідні правові норми [9, с. 18]. Щодо даного підходу варто зробити наступні висновки: по-перше, автори використовують підхід, згідно якого ефективністю є співвідношення між бажаними та фактичними результатами впливу права на суспільні відносини, що відповідає одній із концепцій розуміння сутності поняття «ефективність», встановленій нами раніше; по-друге, сутність ефективності права розглядається через призму ефективності правових норм, що свідчить про доцільність аналізу категорії «ефективність права» для встановлення сутності ефективності трудового законодавства; по-третє, звернемо увагу на те, що для встановлення ефективності законодавства важливим є фактичний, досягнутий, дійсний результат чинного правового регулювання. Отже, ефективність трудового законодавства не може встановлюватись у відриві від положень чинного Кодексу законів про працю України.

Беручи до уваги більш сучасні позиції, П.М. Рабінович у Юридичній енциклопедії за редакцією Ю.С. Шемшученка надав визначення ефективності права, як співвідношення фактичних результатів втілення норми права та декларованої нею метою [10, с. 369]. Дана дефініція по суті є ідентичною за змістом до підходу І.С. Самоценка та В.І. Нікітинського. Ефективність права так само розглядається через призму його норм, а також співвідношення задекларованих завдань права і їх фактичного втілення. Із цього слідує два висновки: по-перше, розуміння ефективності права за декілька історичних епох не зазнало змін; по-друге, ефективність права варто роз-

глядати, як співвідношення між метою прийняття правових норм та їх фактичним втіленням в житті.

Отже, зробимо висновок, що ефективність трудового законодавства через призму ефективності права, являє собою співвідношення між фактичним, досягнутим, дійсним результатом втілення норм трудового законодавства і тією метою, для досягнення якої були прийняті відповідні правові норми.

Також у науковій літературі наявний ряд підходів щодо визначення поняття «ефективність правового регулювання». Правове регулювання у науковій літературі визначається, як здійснюваний за допомогою юридичних засобів процес упорядкування суспільних відносин з метою забезпечення певної сукупності соціальних інтересів, які вимагають правового гарантування [11, с. 207-208]. У даному контексті правове регулювання та законодавство співвідносяться як процес та інструмент, за допомогою якого цей процес реалізується. Тому, підходи до розуміння сутності поняття «ефективність правового регулювання», як того, яке є тісно пов'язаним із поняттям «ефективність трудового законодавства» також є доречними для встановлення.

Так, П.М. Рабінович розрізняє юридичну та загальну ефективність правового регулювання. Юридична ефективність, із точки зору автора, полягає у настанні в результаті прийняття нормативно-правового акту юридичних наслідків, пов'язаних із внесенням змін до правового становища окремого суб'єкта чи групи осіб. Відповідно, загальна ефективність правового регулювання передбачає реальні зміни у різних сферах суспільних відносин, які мають місце в результаті впровадження нормативно-правового акту в практичній діяльності. Іншими словами, юридична ефективність впливає на конкретних суб'єктів правовідносин, а загальна – на суспільство у цілому [12, с. 150-151]. Із зазначеного можна зробити висновок, що ефективність правового регу-

лювання забезпечується у тому числі й шляхом забезпечення ефективності законодавства, яке власне і урегулює суспільні відносини осіб, щодо яких і здійснюється правове регулювання. При цьому, варто враховувати, що на ефективність правового регулювання, окрім ефективності законодавства, впливають й інші чинники, такі як ефективність механізму застосування законодавства, ефективність норм механізму правового регулювання тощо.

Дещо інакшим визначає ефективність правового регулювання Т.І. Тарахонич, сутність якої він визначає отримання максимально корисного результату за мінімум часових, матеріальних, фізичних й інших витрат [13, с. 12]. Дане тлумачення має економічну основу, але разом із тим, звернемо увагу, що в основі цього підходу розуміння ефективності як співвідношення між затраченими ресурсами та отриманим результатом. Дана дефініція дозволяє сформулювати дещо спірне розуміння сутності поняття «ефективність механізму правового регулювання», але при цьому досить точно розкриває сутність поняття «ефективність».

О.Ф. Скакун визначає ефективність правового регулювання як міру співвідношення очікуваного результату правового регулювання суспільних відносин із реальними результатами, однак при цьому також ставить ефективність норм права в залежність більшою мірою від моральних якостей кадрового складу фахівців (суддів, прокурорів, нотаріусів, слідчих), ніж від досконалості законодавства [14, с. 271]. Тобто, проблема ототожнення ефективності правового регулювання та ефективності законодавства у першу чергу обумовлена тим, що на ефективність правового регулювання впливає низка інших факторів, окрім ефективності законодавства. По суті, ефективність правового регулювання безпосередньо залежить від ефективності законодавства, проте водночас на неї впливає

низка інших факторів, серед яких О.Ф. Скакун відзначає моральні властивості суб'єктів, які реалізують правове регулювання. Щодо сутності підходу О.Ф. Скакун, то він полягає у тому, що ефективність правового регулювання визначається співвідношенням реального стану правового регулювання та очікуваних результатів правового регулювання, що відповідає підходам інших дослідників цього питання.

Отже, зробимо висновок про те, що ефективність правового регулювання розглядається вітчизняними авторами, як співвідношення очікуваного результату правового регулювання суспільних відносин із реальними результатами. Не зважаючи на те, що ефективність трудового законодавства співвідноситься із ефективністю правового регулювання, як складова та більш масштабне явище, таке розуміння сутності ефективності можна застосувати і до досліджуваного нами інституту.

Н.Д. Гетьманцева приходить до висновку, що формування розуміння сутності такої категорії як «ефективність законодавства», потребує уявлення того, яким є правове регулювання тієї чи іншої сфери загалом. Дослідниця відзначає при цьому, що ефективність механізму правового регулювання може бути досліджена на основі аналізу всіх його елементів, як окремих елементів цілісної єдиної системи. З цією метою, вченою запропоновано звернутись до дослідження ефективності норми права [15, с. 204]. Саме тому, наступною категорією, наближеною до ефективності трудового законодавства, яку нам варто проаналізувати, є категорія «ефективність правових норм». Нормою права є різновид соціальної норми, що закріплює правило (стандарт) правомірної поведінки, неприпустимість відхилення від якого гарантується державною владою [11, с. 228]. Правова норма та законодавчий акт не можуть бути ототоженені та співвідносяться, як державно-владне веління щодо стандарту правомірної поведінки, та зовнішня

форма, яка об'єднує ряд таких правил, а також іншу інформацію, пов'язану із об'єктом правового регулювання. Але разом із тим, очевидно, що встановлення поняття «ефективність норми права» сприятиме встановленню сутності ефективності трудового законодавства.

Так, як відзначалось нами раніше у даній роботі, питання ефективності права перебуває у колі інтересів вчених-правовиків ще із середини минулого століття. При цьому, інтерес дослідників у минулому столітті у першу чергу викликало питання ефективності правових норм, тож на період 60-х років ХХ століття припадає розробка перших підходів до визначення поняття ефективності норм права. Як відзначає Л.Ф. Купіна, розроблені у цей період концепції не втрачають актуальності до цих пір, і сьогодні знаходять своє відображення та підтримку в працях сучасних українських науковців [16, с. 182]. На підтвердження цього зазначимо, що дійсно, ряд підходів тієї епохи не відрізняється від бачення сутності ефективності норм права сучасними авторами.

Наприклад, В.М. Кудрявцев, В.І. Нікітінський, І.С. Самошенко та В.В. Глазирін у колективній монографії «Ефективність правових норм» сформулювали підхід, який вважається цільовим, або інструментально-позитивістським підходом до визначення поняття ефективності норм права. Дослідники прийшли до висновку, що виходячи із розуміння права як основного регулятора суспільних відносин, ефективність норм права визначається як співвідношення між фактичним результатом застосування норми права та тими соціальними цілями, для досягнення яких норма права була прийнята [17, с. 22]. У даному контексті варто звернути увагу на те, що такий підхід дійсно є найбільш поширеним та загальноприйнятим в юридичній науці. Теорія ефективності правових норм, згідно якої вона є відношенням між фактичним результатом дії правових норм і тими соціальними цілями, для досягнення яких ці норми були

прийняті, є загальноприйнятою серед вітчизняних науковців і на сьогодні, та вже розглядалась нами раніше у даній роботі.

На підтвердження цьому, серед сучасних авторів виділимо підхід Л.Ф. Купіної, яка визначає ефективність правових норм, як співвідношення цілей, визначених законодавцем при формулюванні норми права, та результатів, досягнутих внаслідок її реалізації, застосування, враховуючи при цьому об'єктивні та суб'єктивні чинники, які мали вплив на процес реалізації норми [16, с. 186]. Даний підхід дозволяє зробити наступні висновки: по-перше, поняття ефективності правових норм у сучасній науковій літературі розглядається так само, як і в літературі радянської епохи; по-друге, у правовій доктрині сформувалось розуміння ефективності правових норм, як співвідношення цілей, визначених законодавцем при формулюванні норми права, та результатів, досягнутих внаслідок її реалізації та застосування; по-третє, зроблено висновок, що на забезпечення ефективності правової норми впливає ряд суб'єктивних та об'єктивних факторів.

Таким чином, поняття ефективності норми права визначається у науковій літературі схожим чином, як і поняття ефективності права та ефективності законодавства. Так, під ефективністю норм права варто розуміти співвідношення соціальних цілей, визначених законодавцем при формулюванні норми права та для досягнення яких норма права була прийнята, та фактичних результатів, досягнутих внаслідок її реалізації та застосування. А отже, ефективністю норм трудового права є співвідношення соціальних цілей, визначених законодавцем при формулюванні норм трудового права, та відповідних фактичних результатів реалізації та застосування таких норм.

Останньою категорією, яку на наше переконання варто дослідити, є категорія ефективності законодавства. Залежно від обсягу поняття прийнято виділяти «законодавство» в

широкому та вузькому значенні. За вузького підходу законодавство є сукупністю законів, за широкого – сукупністю всіх чинних нормативно-правових актів у державі [18, с. 7]. Тобто, ведучи мову про ефективність трудового законодавства, ми розглядаємо ефективність Кодексу законів про працю [2], а також інших актів, які урегульовують трудові та тісно пов'язані із трудовими правовідносини.

Проаналізувавши наукову літературу, зробимо висновок, що найбільш поширений підхід до визначення поняття «ефективність законодавства» вже неодноразово аналізувався нами у даній роботі. Дослідники даного питання, так само як і дослідники понять ефективності права, ефективності законодавства та ефективності норм права, переважно розглядають ефективність законодавства як співвідношення цілей, які ставили перед собою автори законодавства при його прийнятті, та результатів, досягнутих шляхом прийняття законодавства. Наприклад, В.Б. Авер'янов, С.В. Бобровник, В.В. Головченко, В.Ф. Сіренко у монографії «Законодавство: проблеми ефективності» прийшли до висновку, що визначаючи ефективність законодавства, варто довести, наскільки отриманий результат причинно пов'язаний з дією конкретної вимоги закону. Іншими словами суспільні відносини мають урегульовуватись законом саме у такий спосіб, який був закладений авторами у те чи інше положення закону. Встановивши таке співвідношення, можна дійти до висновку, яку статтю чи норму права треба коригувати, яку замінити, або прийняти нову, у разі виявлення певних відхилень у співвідношенні [19, с. 6-9]. Описаний підхід до визначення поняття ефективності норм права є загальноприйнятим, і переважно розглядається науковцями як єдиний можливий. Законодавець, приймаючи акти законодавства, у кожного із них вкладає певну мету, згідно якої відповідний акт і здійснює регулювання суспільних відносин. Лише той акт законодавства є ефек-

тивним, який урегульовує суспільні відносини саме у той спосіб, який був закладений авторами. Тому, на нашу думку, доречно розглядати ефективність законодавства також через призму співвідношення закладеної його авторами мети та реального впливу на регулювання суспільних відносин.

Такий підхід знаходить свою підтримку і у працях інших авторів. Наприклад, Н.М. Оніщенко приходять до висновку, що ефективність законодавчих актів є співвідношенням фактичного результату їх дії і тих соціальних цілей, для досягнення яких такі акти було прийнято [20, с. 5]. Тобто так само ефективність законодавства розглядається, як співвідношення реальної дії законодавства та цілей, для досягнення яких було прийнято законодавство.

Але разом із тим, не зважаючи на загальноприйнятність проаналізованого підходу, у науковій літературі нашої державі наявні інші, альтернативні концепції визначення сутності ефективності законодавства. М.В. Афанасьєва, досліджуючи ефективність виборчого законодавства, визначила її як процес проектування організаційно-правових основ виборчого процесу з визначенням оптимального, раціонального алгоритму дій для ефективного досягнення соціально корисного результату [21, с. 74]. Тобто, згідно такого підходу ефективність закладається у законодавство ще на етапі його розробки. Автори нормативно-правових актів мають розробляти їх норми із урахуванням пошуку найбільш ефективних шляхів для регулювання тих чи інших суспільних відносин. Тобто, у даному випадку автор скористалася іншим підходом до розуміння сутності ефективності, який відзначався нами раніше – ефективність розглядається як характеристика законодавства. Згідно такого підходу, лише той законодавчий акт є ефективним, ефективність якого була закладена ще на етапі його розробки. Якщо автор акту законодавства здійснив пошук найбільш ефективних шляхів для регулювання

суспільних відносин, такий нормативно-правовий акт є ефективним.

Г.В. Тимченко також відходить від загальноприйнятої концепції, і визначає ефективність законодавства, як рівень задоволення інтересів суб'єктів правових відносин відповідно до загальних принципів права та правової держави [22, с. 44]. У даному випадку ефективність також розглядається, як характеристика законодавства: законодавство є ефективним у тому разі, якщо інтереси суб'єктів правових відносин задовольняються належним чином, і навпаки – недодержання даного принципу свідчить про те, що законодавство є неефективним.

Н.Я. Лепіш та І.М. Проць прийшли до висновку, що якість закону значною мірою залежить від того, наскільки його зміст враховує необхідність регулювання відповідних суспільних відносин, наскільки правильно цей зміст визначений з позиції юридичної техніки. Тому, ефективність законодавства тлумачиться дослідниками як певне абстрактне поняття, яке означає здатність застосовуваного засобу сприянню досягнення бажаної мети [23, с. 37-38]. Звернемо увагу на те, що Н.Я. Лепіш та І.М. Проць визначили ефективність законодавства дещо інакше - як досягнення поставленої його авторами цілі правового регулювання. Така концепція розуміння сутності ефективності також розглядалась нами раніше у даній праці. Згідно такого підходу, ефективність законодавства розглядається як ціль діяльності законодавця. Автори законодавства, при розробці його актів, мають ставити перед собою мету прийняти ефективний нормативно-правовий акт. Тобто, ефективність має бути закладена ще на етапі створення законодавства.

А отже, зробимо висновок, що на сьогодні у науковій літературі нашої держави наявні три концепції щодо визначення сутності ефективності законодавства. Згідно першої концепції, ефективність законодавства розглядається так само, як і ефективність права,

ефективність законодавства та ефективність норм права – як співвідношення між фактичним результатом дії законодавства, та тією ціллю, яка була закладена законодавцем. Другий підхід передбачає тлумачення ефективності законодавства, як притаманної йому характерної риси: законодавство може бути або ефективним, або неефективним. Ефективність законодавства згідно такого підходу означає, що внаслідок його впливу на суспільні відносини, належним чином задовольняються інтереси його учасників. Останній підхід полягає у тому, що ефективність розглядається, як мета діяльності законодавства. Автор нормативно-правового акту при його розробці має одразу керуватись необхідністю прийняття ефективного законодавства, а отже ефективність із самого початку закладається в його зміст. На нашу думку, кожен із зазначених підходів може охарактеризувати і ефективність трудового законодавства із урахуванням його специфіки. Варто враховувати те, що Кодекс законів про працю [2] було прийнято ще в 1971 році, а тому та ефективність, яка закладалась в трудове законодавство авторами даного нормативно-правового акту на той момент, сьогодні є доволі сумнівною.

Так, аналіз наукової літератури нашої держави засвідчив фактичну відсутність визначень поняття «ефективність трудового законодавства». Певні спроби здійснювались дослідниками радянської епохи, втім, як нами відзначалось раніше, критерії ефективності минулих епох та сучасної епохи можуть суттєво відрізнятись. У даному контексті звернемо увагу на підхід Л.Ф. Купіної, яка визначила поняття «ефективності норм трудового права», як «результат дії правової норми та своєрідний причинний зв'язок між цим результатом та цілями, які ставилися під час розробки та прийняття даної норми права» [1, с. 145]. Перш за все, поняття «законодавство» та «норма права» співвідносяться як ціле та його складова. Норма права є базовим фундамента-

льним елементом законодавства, а тому, досліджуючи питання ефективності законодавства, доречно звертати увагу і на позиції науковців щодо визначення поняття «ефективність норм права». Щодо змісту позиції Л.Ф. Купіної, звернемо увагу на те, що дослідниця підтримує підхід, згідно якого ефективність норми права є співвідношенням між ідеальним та поточним змістом трудового законодавства. Законодавець, прийнявши Кодекс законів про працю [2], у статті 1 визначив його завданням регулювання трудових відносин всіх працівників, «сприяючи зростанню продуктивності праці, поліпшенню якості роботи, підвищенню ефективності суспільного виробництва і піднесенню на цій основі матеріального і культурного рівня життя трудящих, зміцненню трудової дисципліни і поступовому перетворенню праці на благо суспільства в першу життєву потребу кожної працездатної людини». Відповідно, під час розробки та прийняття даного нормативно правового акту законодавцем ставилась ціль вирішити окреслені завдання. Якщо чинне трудове законодавство відповідає зазначеним критеріям, воно є ефективним, оскільки саме їх законодавець бажав досягнути.

Отже, згідно підходу Л.Ф. Купіної, ефективністю трудового законодавства є причинно-наслідковий зв'язок між встановленими у статті 1 Кодексу законів про працю [2] цілями, та результатами дії норм даного нормативно-правового акту. Для порівняння, авторами останнього на даний моменту проекту Трудового кодексу України №2410 [3] у статті 1 задекларовано цілі встановлення державних гарантій трудових прав і свобод громадян, створення належних, безпечних і здорових умов праці, забезпечення захисту прав та інтересів працівників і роботодавців. Отже, у разі його прийняття, ефективність трудового законодавства варто буде визначати співвідносно до цих завдань. Звернемо увагу на те, що задекларовані у проекті цілі є значно простішими, аніж визначені у Кодексі законів про

працю [2]. По суті, цим критеріям відповідає будь-який нормативно-правовий акт законодавства про працю, який встановлює гарантії трудових прав і свобод громадян, гарантії охорони праці, гарантії захисту інтересів працівників та роботодавців. Тому, зробимо висновок, що досягнення ефективності Кодексу законів про працю [2] є значно проблематичнішим, адже його автори вкладали в даний нормативно-правовий акт значно більше цілей. Відповідно, автори проекту Трудового кодексу України №2410 [3] ставлять перед собою мету виключно врегулювати трудові правовідносини, і досягнення такої цілі є значно легшим.

Таким чином, у процесі дослідження нами встановлено ряд аспектів, які дозволяють встановити сутність ефективності трудового законодавства. Аналіз різноманітних підходів науковців дозволяє зробити висновок, що в рамках категорії ефективності трудового законодавства варто розрізняти два аспекти: ефективність Кодексу законів про працю, як нормативно-правового акту, який визначає правові засади і гарантії здійснення громадянами України права розпоряджатися своїми здібностями до продуктивної і творчої праці та який відповідно є основним кодифікованим актом у цій сфері, та ефективність трудового законодавства, який охоплює ефективність усіх нормативно-правових актів, які урегульовують сферу трудових правовідносин.

Так, ефективністю Кодексу законів про працю є співвідношення між встановленими законодавцем у статті 1 Кодексу законів про працю очікуваними цілями прийняття даного нормативно-правового акту (регулювання трудових відносин всіх працівників, сприяючи зростанню продуктивності праці, поліпшенню якості роботи, підвищенню ефективності суспільного виробництва і піднесенню на цій основі матеріального і культурного рівня життя трудящих, зміцненню трудової дисципліни і поступовому перетворенню праці

на благо суспільства в першу життєву потребу кожної працездатної людини), та фактичними результатами реалізації та застосування норм даного нормативно-правового акту.

Відповідно, під ефективністю трудового законодавства варто розуміти співвідношення між усіма цілями, визначеними авторами актів трудового законодавства (у загальних рисах, це встановлення державних гарантій трудових прав і свобод громадян, створення належних, безпечних і здорових умов праці та забезпечення захисту прав та інтересів працівників і роботодавців) у їх змісті, та фактичними результатами реалізації та застосування норм актів трудового законодавства.

Таким чином, інститут ефективності трудового законодавства сьогодні залишається малодослідженим. Про це свідчить як незначна кількість праць, присвячених даному питанню, так і орієнтування дослідників цієї сфери на роботи радянських науковців. Наше дослідження засвідчило, що природа ефективності трудового законодавства по суті є такою ж, як і природа інших галузей вітчизняного законодавства, проте специфіка досліджуваної нами сфери все ж характеризується тим, що ефективність трудового законодавства постійно піддається сумнівам у науковій літературі. Дослідження поняття та сутності ефективності трудового законодавства свідчить про те, що нею є у першу чергу співвідношення між цілями законодавця та фактичними результатами реалізації й застосування норм трудового законодавства. Такий підхід демонструє, що висновки про неефективність трудового законодавства ймовірно можуть бути необґрунтованими, а отже питання ефективності трудового законодавства дійсно варте уваги та потребує подальшої уваги з боку науковців.

Література:

1. Купіна Л. Ф. Поняття ефективності правових норм при регулюванні трудових відносин. На-

уковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18 : Економіка і право. 2016. Вип. 31. С. 141-145

2. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII. Відомості Верховної Ради УРСР. 1971 р. Додаток до N 50

3. Трудовий кодекс України. Проект Закону України від 08.11.2019 №2410. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67331 (дата звернення 22.12.2019 року)

4. Великий тлумачний словник сучасної української мови [гол. ред. В.Т. Бусел, редактори-лексикографи: В.Т. Бусел, М.Д. Василега-Дерибас, О.В. Дмитрієв, Г.В. Латник, Г.В. Степенко]. К. : Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.

5. Про схвалення Методичних рекомендацій щодо організації процесу формування управлінської звітності в банках України: Постанова Національного банку України від 06.09.2007 № 324. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0324500-07> (дата звернення 22.12.2019 року)

6. Про затвердження Методики проведення органами державної контрольно-ревізійної служби державного фінансового аудиту діяльності суб'єктів господарювання: Наказ Головного контрольно-ревізійного управління України від 04.08.2008 № 300. Офіційний вісник України. 2008 р. № 83. стор. 21. стаття 2801. код акта 44809/2008

7. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. Відомості Верховної Ради. 2016. № 4. ст.43

8. Волинка К.Г. Теорія держави і права: Навч. посіб. К.: МАУП, 2003. 240 с.

9. Самощенко І.С., Никитинський В.І. О понятіи ефективности правовых норм. Ученые записки ВНИИСЗ. 1969. Вып. 18. С. 3-19.

10. Рабінович П.М. Ефективність права. Юридична енциклопедія : у 6 томах. Т. 2. за ред. Ю.С. Шемшученка та ін. К.: Укр. енцикл. 1999. С. 369-370.

11. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.

12. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави. Видання 5-те, зі змінами. Навчальний посібник. К.: Атіка. 2001. 176 с.

13. Тарахонич Т.І. Ефективність правового регулювання (питання теорії). Часопис Київського університету права. 2010. № 2. С. 11-17.

14. Скакун О.Ф. Теорія права і держави: Підручник. 4-те видання допов. і перероб. К.: Алерта, 2014. 524 с.

15. Гетьманцева Н.Д. До питання про ефективність норм трудового права. Ефективність норм права. Зб. наук. праць. Матеріали VII міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 17 лист. 2016 р.) за заг. ред. Н.М. Пархоменко, М.М. Шумила, І.О. Ізарової. Київ: Ніка-Центр, 2016. С. 204-207

16. Купіна Л.Ф. Генезис поняття ефективності норм права. Публічне право. 2017. № 3. С. 180-188

17. Кудрявцев В. Н., Никитинский В. И., Самощенко И. С., Глазырин В. В. Эффективность правовых норм. М.: Юрид. лит., 1980. 280 с.

18. Дудар С.К. Теоретичні проблеми визначення юридичного терміну «законодавство» у вітчизняній юридичній науці. Право і сусп.-во. 2014. №2. С. 3-9.

19. Законодавство: проблеми ефективності Авер'янов В. Б., Бобровник С. В., Головченко В. В. та ін.]; НАН України, Ін-т держави і права ім. Корещького. К.: Наук. думка, 1995. 229 с.

20. Оніщенко Н.М. Проблеми ефективності законодавства та сучасний розвиток. Віче. 2007. № 12. С. 3-6

21. Афанасьєва М. Телеологічний та технологічний критерій ефективності виборчого законодавства. Вісник ЦВК. 2010. № 2 (19). С. 72-76.

22. Тимченко Г.В. Розмежування понять "ефективність законодавства" та "ефективне законодавство". Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2014. Вип. 9-2(1). С. 41-44.

23. Лепіш Н.Я., Проць І.М. Забезпечення результативності актів тлумачення норм права. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична. 2018. Вип. 3. С. 37-45.

References:

1. Kupina L. F. Poniattia efektyvnosti pravovykh norm pry rehuliuванні trudovykh vidnosyn. Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Serii 18 : Ekonomika i pravo. 2016. Vyp. 31. S. 141-145

2. Kodeks zakoniv pro pratsiu Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 10.12.1971 № 322-VIII. Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR. 1971 r. Dodatok do N 50

3. Trudovyi kodeks Ukrainy. Proekt Zakonu Ukrainy vid 08.11.2019 №2410. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67331 (data zvernennia 22.12.2019 roku)

4. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [hol. red. V.T. Busel, redaktory-leksykohrafy: V.T. Busel, M.D. Vasyleha-Derybas, O.V. Dmytriiev, H.V. Latnyk, H.V. Stepenko]. K. : Irpin : Perun, 2005. 1728 s.

5. Pro skhvalennia Metodychnykh rekomendatsii shchodo orhanizatsii protsesu formuvannia upravlinskoї zvitnosti v bankakh Ukrainy: Postanova Natsionalnoho banku Ukrainy vid 06.09.2007 № 324. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0324500-07> (data zvernennia 22.12.2019 roku)

6. Pro zatverdzhennia Metodyky provedennia orhanamy derzhavnoi kontrolno-reviziinoї sluzhby derzhavnoho finansovoho audytu diialnosti subiektiv hospodariuvannia: Nakaz Holovnoho kontrolno-reviziinoho upravlinnia Ukraini vid 04.08.2008 № 300. Ofitsiyni visnyk Ukrainy. 2008 r. № 83. stor. 21. stattia 2801. kod akta 44809/2008

7. Pro derzhavnu sluzhbu: Zakon Ukrainy vid 10.12.2015 № 889-VIII. Vidomosti Verkhovnoi Rady. 2016. № 4. st.43

8. Volynka K.H. Teoriia derzhavy i prava: Navch. posib. K.: MAUP, 2003. 240 s.

9. Samoshchenko Y.S., Nykytynskiy V.Y. O poniaty effektyvnosti pravovykh norm. Uchenye zapysky VNYYSZ. 1969. Vyp. 18. S. 3-19.

10. Rabinovych P.M. Efektyvnist prava. Yurydychna entsyklopediia : u 6 tomakh. T. 2. za red. Yu.S. Shemshuchenka ta in. K.: Ukr. entsykl. 1999. S. 369-370.

11. Zahalna teoriia derzhavy i prava: [Pidruchnyk dlia studentiv yurydychnykh vyshchyykh navchalnykh zakladiv] M. V. Tsvik, O. V. Petryshyn, L. V. Avramenko ta in.; Za red. d-ra yuryd. nauk, prof., akad. APrN Ukrainy M. V. Tsvika, d-ra yuryd. nauk, prof., akad. APrN Ukrainy O. V. Petryshyna. Kharkiv: Pravo, 2009. 584 s.

12. Rabinovych P. M. Osnovy zahalnoi teorii prava ta derzhavy. Vydannia 5-te, zi zminamy. Navchalnyi posibnyk. K.: Atika. 2001. 176 s.

13. Tarakhonch T.I. Efektyvnist pravovoho rehulivannia (pytannia teorii). Chasopys Kyivskoho universytetu prava. 2010. № 2. S. 11-17.

14. Skakun O.F. Teoriia prava i derzhavy: Pidruchnyk. 4-te vydannia dopov. i pererob. K.: Alerta, 2014. 524 s.

15. Hetmantseva N.D. Do pytannia pro efektyvnist norm trudovoho prava. Efektyvnist norm prava. Zb. nauk. prats. Materialy VII mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Kyiv, 17 lyst. 2016 r.) za zah. red. N.M. Parkhomenko, M.M. Shumyla, I.O. Izarovoi. Kyiv: Nika-Tsentr, 2016. S. 204-207

16. Kupina L.F. Henezys poniattia efektyvnosti norm prava. Publichne pravo. 2017. № 3. S. 180-188

17. Kudriavtsev V. N., Nykutynskyi V. Y., Samoshchenko Y. S., Hlabyun V. V. Эффе́кты́вност правовых норм. М.: Юрид. лит., 1980. 280 с.

18. Dudar S.K. Teoretychni problemy vyznachennia yurydychnoho terminu «zakonodavstvo» u vitchyzniani yurydychnii nauksi. Pravo i susp-vo. 2014. №2. S. 3–9.

19. Zakonodavstvo: problemy efektyvnosti Averianov V. B., Bobrovnyk S. V., Holovchenko V. V. ta in.]; NAN Ukrainy, In-t derzhavy i prava im. Koretskoho. K.: Nauk, dumka, 1995. 229 s.

20. Onishchenko N.M. Problemy efektyvnosti zakonodavstva ta suchasnyi rozvytok. Viche. 2007. № 12. S. 3-6

21. Afanaseva M. Teleolohichniy ta tekhnolohichniy kryterii efektyvnosti vyborchoho zakonodavstva. Visnyk TsVK. 2010. № 2 (19). S. 72-76.

22. Tymchenko H.V. Rozmezhuvannia poniat "efektyvnist zakonodavstva" ta "efektyvne zakonodavstvo". Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Yurysprudentsiia. 2014. Vyp. 9-2(1). S. 41-44.

23. Lepish N.Ia., Prots I.M. Zabezpechennia rezultatyvnosti aktiv tлумachennia norm prava. Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. serii yurydychna. 2018. Vyp. 3. S. 37-45.

Рыбак Н. В. Понятие и сущность эффективности трудового законодательства. Статья.

В статье проанализировано правовую природу эффективности трудового законодательства.

тв. Подробно раскрыты аспекты сущности эффективности трудового законодательства. Охарактеризовано содержание и значение каждого из них. Приведены научные подходы к научной интерпретации эффективности трудового законодательства. Выведено авторскую уникальную дефиницию исследуемого правового явления. Выявлена специфика данной правовой категории.

Ключевые слова: эффективность, трудовое законодательство, труд, работник, трудовая деятельность.

Rybak N. V. The concept and essence of the effectiveness of labor law. – Article.

In the article the legal nature of the effectiveness of labor legislation is analyzed. Aspects of the essence of the effectiveness of labor legislation are described in detail. The content and meaning of each is characterized. The scientific approaches to the scientific interpretation of the effectiveness of labor legislation are presented. The author's unique definition of the investigated legal phenomenon is derived. The specifics of this legal category have been identified.

Research into the effectiveness of legislation is closely linked to the definition of its concept, nature, characteristics, criteria, indicators, conditions, etc. The questions of the effectiveness of the legislation, its content, and the criteria that are an indicator of the effectiveness of the legislation, refer to the problems of legal science that have interested scientists since the last century, and continue to be interested to this day. As noted in the scientific literature, active discussion of issues of the effectiveness of law and legislation began in the second half of the XX century. At the time, the authors considered the concept of effectiveness because of the potential ability of the legal outcome to influence public relations in a way that promoted the desired goal and ensured the achievement of a socially useful and objectively justified goal. During this period, the foundations of the theory of the effectiveness of legislation were developed, which determined the directions of the study of this phenomenon in the following years, and accordingly, in the subsequent historical periods of development of the theory of the effectiveness of the legislation, the range of use of this concept was expanded to certain branches of law and institutions of law. Despite the fact that the theory of the effectiveness of labor law was partly developed in Soviet times, the rapid change in the content of public relations in the field of organization, application and provision of work over time requires an up-to-date understanding of what constitutes effective labor law according to the current needs of society.

Keywords: efficiency, labor legislation, labor, employee, labor activity.

Авторська довідка:
Рибак Наталія Василівна – кандидат юридичних наук.

Стаття надійшла до редакції 16 грудня 2019р.